

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-70-107>

УДК 330.341.1

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО БІЗНЕСУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПІДХОДИ

ASSESSMENT OF THE EFFICIENCY OF INSTITUTIONAL SUPPORT OF INNOVATIVE BUSINESS: PROBLEMS AND APPROACHES

Багорка Данило Андрійович

аспірант,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0018-6437>**Bahorka Danylo**

Dnipro State Agrarian and Economic University

У статті узагальнені підходи до оцінки ефективності інституціонального забезпечення розвитку інноваційного бізнесу та обґрунтовано напрями його оптимізації. Акцентовано на відсутності єдиного методичного підходу до оцінки інституціональної ефективності та використанні широкого діапазону прямих і непрямих інструментів й методичних підходів: від інструментарію теорії нечітких множин до компаративного аналізу. Встановлено позитивну інноваційну динаміку за індикаторами, які характеризують стан нематеріального виробництва, зокрема послуг, і безпосередньо сфери ІКТ та негативні тенденції в функціонуванні інституціонального й регулятивного середовища; розвитку людського капіталу; результативності фундаментальних досліджень. Обґрунтовані критерії для використання методичного апарату теорії нечітких множин та експертних опитувань, які дозволяють отримати оцінку інституціонального впливу на інноваційну динаміку: регулятивні державні норми; інфраструктурне та інформаційне забезпечення інноваційного процесу; державні програми фінансової підтримки інновацій; кредитна підтримка інноваційної динаміки; податкові пільги для стимулювання розвитку інновацій.

Ключові слова: інновації, інноваційний бізнес, інноваційна динаміка, інноваційний розвиток, інституціональне забезпечення, інститут; ефективність інституціональних норм.

This article summarizes approaches to assessing the effectiveness of institutional support for the development of innovative business and substantiates the directions of its optimization. The theoretical and methodological basis of the study is the institutional-evolutionary approach to assessing the elements of institutional support for innovative business; a structural-functional approach to determining the tools for assessing the effectiveness of institutional regulation of innovation dynamics. It is defined that the state of development of innovative business is determined by formal norms that regulate innovative activity; infrastructure and information support for the innovation process; state programs for financial support of innovative activity in the economy; accessibility and availability of credit financing; stimulating tax benefits. The emphasis is on the lack of a single methodological approach to assessing institutional efficiency, and a wide range of direct and indirect tools and methodological approaches are used to determine it: from the tools of fuzzy set theory to comparative analysis. Positive innovation dynamics have been established according to indicators that characterize the state of intangible production, in particular services, and directly the ICT sphere and negative trends in the functioning of the institutional and regulatory environment; human capital development; the effectiveness of fundamental research. Substantiated criteria for using the methodological apparatus of the theory of fuzzy sets and expert surveys, which allow obtaining an assessment of the institutional impact on innovation dynamics: regulatory state norms; infrastructure and information support of the innovation process; state programs of financial support for innovations; credit support for innovation dynamics; tax benefits to stimulate the development of innovations. The theoretical and methodological provisions of this study generalize and deepen the practical principles of institutional support for the development of innovations in the national economy.

Keywords: innovations, innovative business, innovative dynamics, innovative development, institutional support, institute; effectiveness of institutional norms.

Постановка проблеми. Низький темп економічного розвитку національної економіки тривалий період супроводжується трансформаціями системи фундаментальних досліджень та інновацій. Запроваджені інструменти, заходи й стимули інноваційної політики не забезпечили зростання доданої вартості й структурну модернізацію національної економіки, а інституціональне середовище для інноваційного бізнесу залишається несприятливим. Військова агресія поглибила економічні проблеми бізнесу, завдала значної шкоди підприємництву та відтермінувала, в певній мірі, реалізацію інноваційних пріоритетів економічного розвитку.

За висновками експертів проблемними аспектами в сфері реалізації інноваційної політики в національній економіці є її слабка координація з тенденціями й особливостями розвитку малого і середнього бізнесу та промисловою політикою; неефективність інституціональних й нормативних правил і регламентів; відсутність координації центрального уряду та регіональної влади. Серед інструментів інноваційної політики найбільшою проблемою залишаються інструменти підтримки зв'язків між наукою і промисловістю, що має забезпечувати нерозривність етапів реалізації інноваційного процесу.

Для надання оцінки ефективності наявного інституціонального забезпечення інноваційної динаміки важливо встановити дієвість запроваджених формальних та сформованих неформальних норм і правил, а також їх вплив на стан інноваційного процесу. Теоретичні узагальнення та аналітичні матеріали науковців і експертів переконують, що стан розвитку інноваційного бізнесу обумовлений формальними нормами, які визначають інноваційну діяльність; сформованими структурами й підтримкою інфраструктури та інформаційного забезпечення інноваційного процесу; державними програмами фінансової підтримки розвитку інновацій в економіці та її галузях; доступністю й наявністю кредитного фінансування; стимулюючими податковими пільгами.

Обмеженість офіційних звітних даних, які відображають стан і ефективність інституціонального забезпечення розвитку інновацій та інноваційного бізнесу повертає науковий дискурс до проблематики методологічного інструментарію й підходів подібної оцінки, що обумовлює актуальність проведення даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обґрунтування практичного інструментарію

стимулювання інноваційної діяльності та розвитку інноваційного бізнесу обумовлює необхідність узагальнення теоретичних засад і оцінки практичних аспектів ефективності інституціонального забезпечення інноваційного бізнесу та обґрунтування напрямів його оптимізації. Дослідження інституціональних інструментів впливу на інноваційну динаміку та методологічних й методичних підходів до оцінки ефективності інститутів здійснювалися дослідниками в межах неокейнсіанського, неокласичного, інституціонального, еволюційного підходів, що дозволило обґрунтувати інструментарій стимулювання інноваційного розвитку. Особливості інституціонального регулювання економічної динаміки, підходи до оцінки ефективності інститутів та особливості інституціонального дизайну досліджувалися в працях В. Вишневського, В. Гейця, А. Гриценка, О. Гончаренко, Д. Норта, Л. Федулової, Дж. Ходжсона, Й. Шумпетера та інших [1-4; 7; 9-10].

При значному гносеологічному доробку та різноманітті методології досліджень з проблематики інституціонального забезпечення економічних трансформацій, залишаються дискусійними деякі практичні аспекти інституціонального забезпечення інноваційного розвитку, формування ефективних інститутів інновацій та обґрунтування методичного апарату їх оцінки.

Мета статті. Головною метою статті є узагальнення підходів до оцінки ефективності інституціонального забезпечення інноваційного бізнесу та обґрунтування напрямів його оптимізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Онтологічний досвід економічних трансформацій провідних країн на шляху розбудови інноваційної моделі розвитку підтверджує її детермінованість дієвим механізмом стратегічного планування та якістю сформованого інституціонального середовища. Вірно визначена перспективна траєкторія, яка стає основою для формування й реалізації стратегії інноваційного розвитку та запроваджені дієві інституціональні правила є ключовим чинником ефективності національної економіки у довгостроковому періоді.

На жаль вітчизняну інноваційну дійсність не можна охарактеризувати ефективністю інституціонального середовища та позитивними змінами у реалізації інноваційної стратегії з досягненням прийнятих індикаторів. Якщо звернутися до експертного дискурсу, то серед поширених рекомендацій можна вио-

кремити традиційні підходи на кшталт забезпечення достатніми ресурсами фінансування інноваційних програм, оптимізацію діючих і прийняття нових законодавчих актів та програм розвитку, формування нових структур для забезпечення координації інноваційної діяльності, розбудову інноваційної інфраструктури, зокрема, сучасних інноваційних та наукових парків, технополісів, венчурних фондів. Разом із тим, досвід запровадження нових державних інноваційних структур та уповноважених органів (Державний інноваційний фонд, Інноваційна компанія, Служба з питань спеціальної інформації та критичних технологій, Державний комітет з інвестицій, інновацій, інформатизації), а також прийняття численних інноваційних програм і нових інфраструктурних елементів виявили фактично безперспективність проведених заходів і відсутність позитивних змін в інноваційній динаміці. Підтвердженням відсутності інноваційного відтворення можна вважати динаміку макроекономічних показників, які прямо або опосередковано відображають стан інноваційного розвитку (питома вага доданої вартості, обсяг високотехнологічного експорту, частка наукоємних й високотехнологічних послуг тощо), та відомі світові й європейські рейтинги з включеними інноваційними індикаторами.

Непрозорість наявного економічного середовища і несприятливість інституціонального середовища, відсутність дієвого монетарного і фіскального стимулювання інновацій призвели до того, що вітчизняний малий та середній бізнес фактично не залучені до інноваційного процесу, а великий бізнес, за умов низького рівня конкуренції товаровиробників, часто забезпечує прибутковість бізнес-процесів без інновацій, адже отримує додаткові переваги за рахунок доступу до фінансових і матеріальних ресурсів, який може надати лобізм, участь в обмеженому фінансуванні за державними програмами, присутність у владних структурах та участь у різних схемах тінізації і корупції.

Вищевказані процеси поглиблює технологічна відсталість промисловості, що позначається на збільшенні обсягів дешевого технологічного секонд-хенду, скороченні платоспроможного попиту на вітчизняні інноваційні продукти й розробки; застаріла модель організації інноваційного процесу, що не сприяє продукуванню сучасної техніки й технологій; фактична відсутність сучасної інноваційної інфраструктури, що не сприяє єдності

стадій інноваційного процесу та організації якісного сервісного обслуговування; нестабільність політичної системи, що не дозволяє сформуванню у законодавців і державних службовців високий рівень мотивації до реалізації довгострокових інноваційних планів, тоді як інноваційні структури, інститути та відповідна інфраструктура формуються протягом довгострокового періоду. Доволі часто інноваційне цілепокладання в національних реаліях не демонструють ті, хто відповідає за реалізацію управлінських функцій і формування інституціональних норм. Подібні «хреодні» наслідки призвели до переважання інноваційної пасивності бізнесу; невиконання прийнятих нормативних документів та фінансування інноваційних програм. В подальшому, сформовані структури запроваджені для покращення економічної динаміки скасовувалися або реорганізувалися, програми згорнулися за браком фінансування, а інноваційні перетворення без дієвих інститутів і сприятливого інституціонального середовища були відсутні.

На жаль, але протягом всього періоду економічних трансформацій в національній економіці так і не була визнана ключова роль малого і середнього інноваційного бізнесу в реалізації економічної динаміки, якому подібну роль відводив ще засновник інноваційної теорії Й. Шумпетер, він пов'язував підприємницьку діяльність з можливістю реалізації новаторства і творчості [10].

Науковим і експертним середовищем не запропоновано єдиного недискусійного підходу до оцінки інституціональної ефективності, для її визначення використовується широкий діапазон прямих і непрямих інструментів і методичних підходів: від інструментарію теорії нечітких множин до компаративного аналізу. Так дієвість інституціонального середовища та досягнення на шляху реалізації інноваційних програм і стратегій допомагають оцінити відомі міжнародні та вітчизняні рейтинги, які характеризують сукупний вплив інструментів регулятивного впливу та відповідних інституцій на інноваційний розвиток у порівнянні з іншими, включеними до вибірки, країнами. До інноваційних рейтингів включені критерії та індикатори, що відображають функціонування науково-технічної сфери, показники інноваційної діяльності, результативність фундаментальних досліджень. Аналіз складових рейтингів дозволяє виявити сильні і слабкі характеристики інноваційного процесу, а також обґрунтувати напрями й резерви для вдосконалення.

Україну включено до ряду міжнародних рейтингів: Глобального індексу інновацій, Глобального індексу стійкої конкурентоспроможності, Глобального індексу конкурентоспроможності талантів, Зведеного Інноваційного Індексу, Індексу людського розвитку. Аналіз отриманих рейтингових місць та їх інноваційних складових за 2015–2023 рр. вказує на деяке покращення місця економіки за окремими позиціями, але в цілому, значних позитивних зрушень на шляху розвитку інновацій не відбулося. З огляду на стан складових й інноваційні індикатори рейтингів, можна констатувати, що наявне інституціональне забезпечення розвитку інноваційного бізнесу є неефективним.

У довоєнний період інноваційними перевагами для національної економіки були визнані: розвинутий людський капітал, система вищої освіти, фундаментальна наука та результативність наукових досліджень. До проблемних чинників, які уповільнюють інноваційну діяльність відносили неефективність формальних інноваційних інституцій, несприятливі для інновацій економічне середовище та фінансові механізми. Результати міжнародних порівнянь відповідно до інноваційних індексів вказували на зниження рівня ефективності інноваційного процесу за 2019–2020 рр. за індексом інновацій (Bloomberg) та індикаторами глобального індексу конкурентоспроможності [8, с. 4–5].

Відповідно до значень індикаторів глобального інноваційного індексу можемо констатувати, що функціонуванню інноваційного бізнесу не сприяють низькі темпи й обсяги фінансування досліджень і розробок; низька привабливість фундаментальної науки; скорочення кількості науковців та наукових структур; нерозвиненість інноваційної інфраструктури; обмеженість впливу інструментарію інституціонального забезпечення та фінансової підтримки інноваторів; низький ступінь захисту інтелектуальної власності при низькій патентній активності; низький рівень технологічності експорту. Складові й динаміка індикаторів глобального інноваційного індексу для України вказують на те, що у 2023 році Україна при покращенні загального рейтингу на 2 пункти (55 місце у 2023 р., 57 у 2022 р.) посіла 3 місце серед національних економік з рівнем доходів, нижчим від середнього по групі, поступившись Індії і В'єтнаму. Особливістю 2023 року є те, що 21 національна економіка прозвітувала інноваційні результати, які перевищували можливості інноваційних

ресурсів, такі країни (у тому числі й Україну) було віднесено до групи економік «інноваційних досягнень» [6, с. 7–8]. Рейтинг України за складовими та інноваційними блоками за 2020–2023 рр. відображено на рисунку 1.

Як свідчить подана інформація за підіндексом, який характеризує важливий інноваційний індикатор «знання й технологічні результати» наша економіка втратила 9 позицій проти 2022 р. і 20 до 2020 р. (45 місце у 2023 р.). Серед складових, які формували підіндекс найкращі місця країна отримала за індикаторами: «створення фундаментальних знань», «відношення кількості отриманих патентів до ВВП», «відношення кількості корисних моделей до ВВП», «витрати на комп'ютерне та програмне забезпечення, % до ВВП», «експорт ІК послуг, у % до обсягу зовнішньо-торгівельного обороту». За інноваційним підіндексом, який визначає креативні результати загальна позиція національної економіки також покращилася (із 63 місця у 2022 р. до 37 у 2023 р.). Найкращі результати було встановлено за складовими: нематеріальні активи; креативні товари й послуги; створення мобільних додатків.

Про ефективність формальних і неформальних норм може свідчити й активізація інноваційної діяльності економічних суб'єктів, збільшення чисельності інноваційно-активних підприємств, задоволеність суб'єктів, які здійснюють інноваційну діяльність інституціональними регулюючими нормами. Оскільки макроекономічні інноваційні індикатори не дозволяють підтвердити або заперечити ефективність інституціонального регулювання розвитку інновацій, можна запропонувати до використання методичний апарат теорії нечітких множин та експертні опитування. Для оцінки ефективності формальних інноваційних норм суб'єктами мікрорівня, які потенційно можуть виступити експертами, необхідно обґрунтувати критерії для оцінювання ефективності інституціонального забезпечення розвитку інноваційного бізнесу. Подібні критерії мають сприяти отриманню комплексної характеристики ефективності інституціонального регулювання інноваційної динаміки. Основними критеріями, які дозволяють отримати оцінку інституціонального впливу, на нашу думку, є регулятивні державні норми; інфраструктурне та інформаційне забезпечення інноваційного процесу; державні програми фінансової підтримки інновацій; кредитна підтримка інноваційної

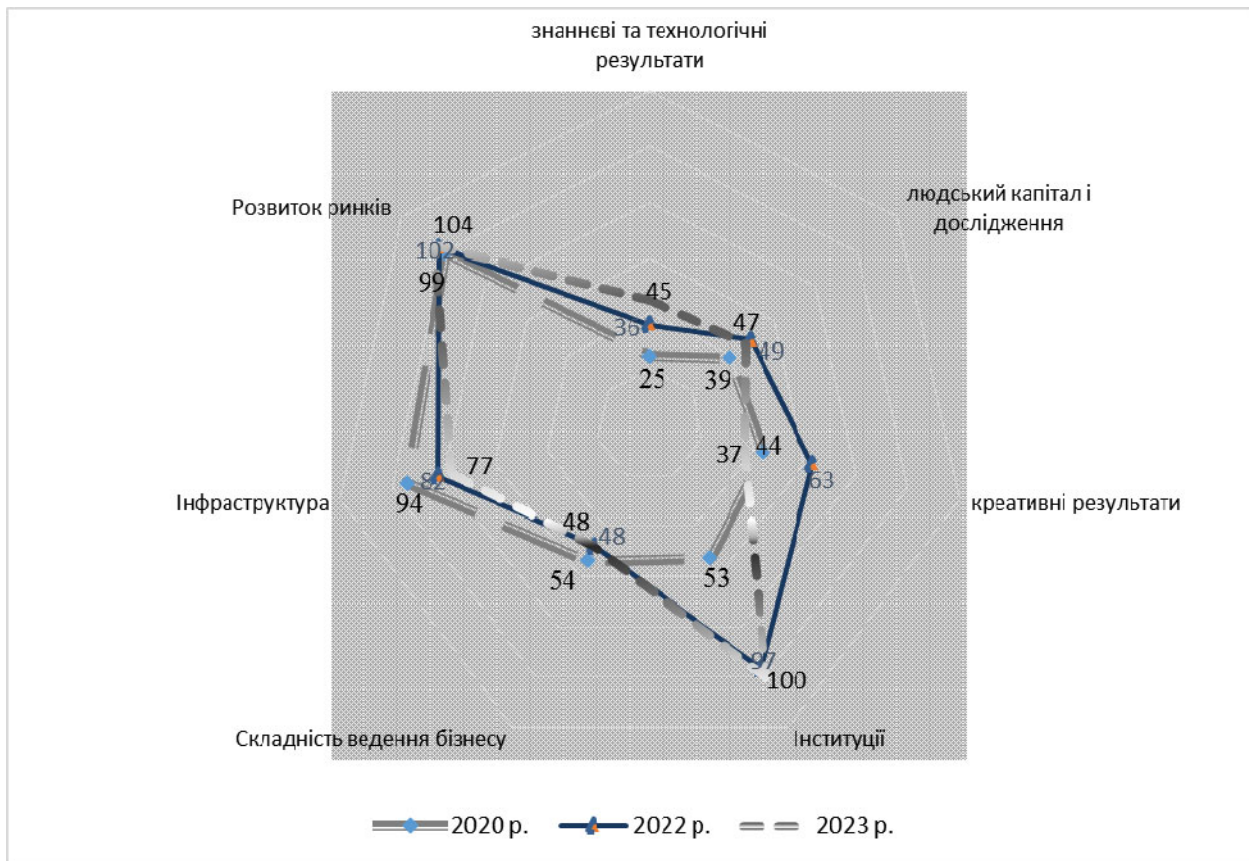

Рис. 1. Індикатори глобального інноваційного індексу України, 2020–2023 рр.

Джерело: побудовано автором за [6, с. 9]

динаміки; податкові пільги для стимулювання розвитку інновацій.

Оцінку ефективності інституціонального забезпечення та інтегрального впливу визначених критеріїв може надати експертне опитування представників бізнесу, який має інноваційний потенціал, реалізує інноваційну діяльність та бізнес-процеси. Так результати опитування 24 експертів, проведеного серед менеджменту підприємств, які мали інноваційний потенціал й демонстрували прибуткову діяльність доводять, що серед запропонованих критеріальних ознак, які впливають на ефективність інституціонального забезпечення інноваційного бізнесу першочергове значення має така складова інституціонального впливу як сформоване регулятивне середовище (рис. 2), а також реалізація такого прямого інструменту впливу на економічну динаміку як програми державної фінансової підтримки.

Визначення найбільш важливих критеріїв, їх пріоритетності та використання аналітичного апарату теорії нечітких множин дозволяє за результатами експертного опитування про-

вести моделювання показника рівня ефективності інституціонального забезпечення розвитку інноваційного бізнесу та визначити зв'язки між його значенням й оцінками експертів за прийнятими складовими.

Висновки. Аналіз складових інноваційних рейтингів за 2015–2023 рр. вказує на деяке їх покращення й підвищення місця національної економіки за окремими позиціями, але суттєвих зрушень на шляху забезпечення інноваційної динаміки не досягнуто, що дозволяє стверджувати про неефективність інституціональних регуляторів розвитку інновацій.

Узагальнення складових глобального інноваційного індексу доводить, що позитивна інноваційна динаміка на кінець 2023 року була досягнута за індикаторами, які характеризують стан нематеріального виробництва, зокрема послуг, і безпосередньо сфери ІКТ (експорт послуг та створення додатків), а також продукування і отримання прав на об'єкти інтелектуальної власності. Разом із тим, відбулося погіршення інноваційної динаміки за станом інституціонального й регулятивного середовища; за рівнем розвитку

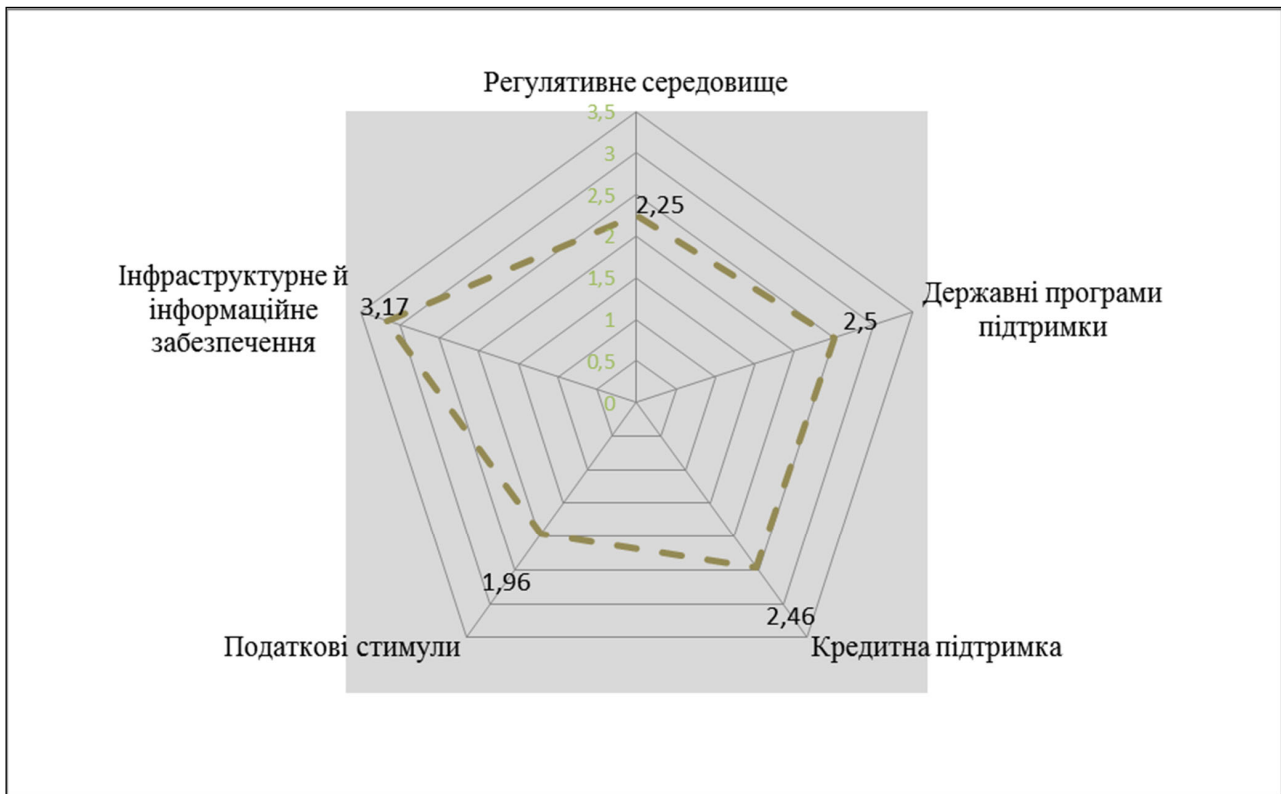

Рис. 2. Рангова характеристика складових інституціонального забезпечення розвитку інноваційного бізнесу (за даними експертного оцінювання)

Джерело: розрахунки автора

людського капіталу та проведення фундаментальних досліджень, у тому числі погіршення за складовою «освіта»; за показником «впливу знань» та «поширення знань»; показником «онлайн креативність».

Найбільша кількість інноваційних індикаторів за якими рейтинг України знизився, стосуються низьких темпів поширення інноваційної діяльності бізнесу, якому властивий обмежений (або відсутній) досвід інноваційних впроваджень вітчизняних наукових знань та технологій, що виявилось у низькому обсязі виробництва й експорту високотехнологічних товарів та послуг, низьких показниках продуктивності праці.

Результати компаративного аналізу виявили, що наша країна має потенціал для розвитку інноваційного бізнесу в частині

оптимізації функціоналу базисних інститутів та інституціонального впливу на розвиток й поширення інновацій. Залишаються нереалізованими такі інноваційні можливості як співпраця закладів вищої освіти та промислових підприємств у сфері фундаментальних і прикладних досліджень; зростання питомої ваги експорту товарів і послуг ІКТ.

Результати експертного опитування виявили, що найбільший вплив на розвиток інноваційного бізнесу має така інституціональна складова як регулятивне середовище, високим рівнем впливу було позначено й таку складову прямого впливу як діючі програми державної підтримки, доступність кредитних ресурсів; менший вплив на інноваційні процеси має податкове стимулювання та інноваційна інфраструктура.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Геєць В. М. Інститути у розширенні технологічної модернізації економіки України. *Журнал європейської економіки*. Тернопіль, 2016. Т. 15. № 3. С. 255–265.
2. Гриценко А. А. Методологія дослідження трансформації економічних функцій держави в умовах глобалізації. *Економіка України*. 2021. № 7. С. 5–13.

3. Дементьев В. В., Вишневський В. П. Чому Україна не інноваційна держава: інституційний аналіз. *Економічна теорія*. 2011. № 3. С. 5–20.
4. Мельник О. Г. Формування методологічних підходів у дослідженнях інновацій та інноваційного розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 6(120). С. 18–25.
5. Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2022 році: науково-аналітична доповідь / Т. В. Писаренко, Т. К. Куранда та ін. Київ : УкрІНТЕІ, 2023. 94 с.
6. Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність в Україні у 2023 році: науково-аналітична доповідь / Т. В. Писаренко, Т. К. Куранда та ін. Київ : УкрІНТЕІ, 2024. 108 с.
7. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / пер. І. Дзюб. Київ : Основи, 2000. 198 с.
8. Стан науково-інноваційної діяльності в Україні у 2020 році: науково-аналітична записка [Електронний ресурс] / Т. В. Писаренко, Т. К. Куранда, Т. К. Кваша та ін. Київ : УкрІНТЕІ, 2021. 39 с.
9. Федулова Л. І. Інноваційний розвиток економіки України: проблеми та перспективи. *Економічний вісник університету*. 2020. № 44. С. 42–49.
10. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / пер. з англ. В. Старка. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.

REFERENCES:

1. Heiets V. M. (2016). Instytuty u rozshyrenni tekhnolohichnoi modernizatsii ekonomiky Ukrainy [Institutes in the expansion of technological modernization of the economy of Ukraine], *Journal of European Economics*, Vol. 15, no. 3, pp. 255–265.
2. Hrytsenko A. A. (2021). Metodolohiia doslidzhennia transformatsii ekonomichnykh funksii derzhavy v umovakh hlobalizatsii [Research methodology of the transformation of economic functions of the state in the conditions of globalization], *Economy of Ukraine*, Vol. 7, pp. 05–13.
3. Dementiev, V.V. & Vyshnevskiy, V.P. (2011). Chomu Ukraina ne innovatsiina derzhava: instytutsiinyi analiz [Why Ukraine is not an Innovation State: an Institutional Analysis], *Economic theory*, no. 3, pp. 5–20.
4. Melnyk, O.H. (2011). Formuvannia metodolohichnykh pidkhodiv u doslidzhenniakh innovatsii ta innovatsiinoho rozvytku [Formation of methodological approaches in innovation research and innovation], *Current economic problems*, no. 6(120), pp. 18–25.
5. Pysarenko, T.V., Kuranda, T.K. et al. (2023), *Naukova ta naukovo-tekhnichna diialnist v Ukraini u 2022 rotsi: naukovo-analitychna dopovid* [Scientific and scientific and technical activity in Ukraine in 2022: scientific and analytical report], UkrINTEI, Kyiv, Ukraine, 94 p.
6. Pysarenko, T. V., Kuranda, T. K. et al. (2024), *Naukova ta naukovo-tekhnichna diialnist v Ukraini u 2023 rotsi: naukovo-analitychna dopovid* [Scientific and scientific and technical activity in Ukraine in 2023: scientific and analytical report], UkrINTEI, Kyiv, Ukraine, 108 p.
7. North, D. (2000), *Instytutsii, instytutsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky* [Institutions, institutional change and functioning of the economy], Translated from english by Ivan Dziub, Osnovy, Kyiv, Ukraine, 198 p.
8. Pysarenko, T., Kuranda, K. & Kvasha, T. (2021), *Stan naukovo-innovatsijnoi diial'nosti v Ukraini u 2020 rotsi: naukovo-analitychna zapyska* [State scientifically innovative to activity in Ukraine in 2020 year: scientifically analytical message], UkrINTEI, Kyiv, Ukraine.
9. Fedulova, L. I. (2020), *Innovatsiinyi rozvytok ekonomiky Ukrainy: problemy ta perspektyvy* [Innovative development of the economy of Ukraine: problems and prospects], *University Economic Bulletin*, no. 44, pp. 42–49.
10. Shumpeter, J. A. (2011), *Teoriia ekonomichnoho rozvytku. Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vid-sotka ta ekonomichnoho tsykladu* [The theory of economic development. An inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle], Translated from English by V. Starka, Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademii», Kyiv, Ukraine, 242 p.